

Данило Рига

ДО ПИТАННЯ ПРО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ТА ПОБУТ УЧНІВ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ У НОВГОРОДІ-СІВЕРСЬКОМУ (1785-1797 рр.)

У статті йдеться про навчально-виховний процес та побут учнів духовної семінарії у Новгороді-Сіверському (1785-1797 рр.). Аналізуються питання реформ у галузі духовної освіти в означений період.

Ключові слова: Новгород-Сіверська семінарія, побут учнів, духовна освіта.

Складовими системи установ, підпорядкованих духовній владі, закладами, які були покликані підвищувати освітній рівень духовенства, виховувати духовних осіб, краще підготовлених до виконання своїх функцій, постачати кадрами органи єпархіальної влади і до певної міри – світські структури, були духовні семінарії.

Розвиток освіти в Україні у кінці XVIII століття не був би можливий без діяльності цих навчальних закладів, розташованих на землях сучасної України. Характерно, що у 60-х та 70-х рр. XVIII ст. на території семи полків Гетьманщини діяло 866 шкіл, тобто одна з них припадала на кожну тисячу душ місцевого населення.

Церковна реформа, проведена ще Петром I в Україні, і, зокрема, видання «Духовного Регламенту», що вимагав від єпархіальних архієреїв заведення освітніх установ для підготовки кандидатів священства, сприяли відкриттю нових шкіл на Лівобережній Україні.

Таким чином, «Регламент Духовної колегії» поклав початок структурного розмежування духовної освіти. Але відсутність чіткої її моделі з часом призвела до необхідності більш глибоких реформ у цій сфері. Єпархіальні семінарії займали третій ступінь духовної освіти і вважалися середнім навчальним закладом. Навчання в них тривало, як правило, 6 років: перші чотири вивчалися загальноосвітні предмети, два останні – богословські. Після закінчення 4-х класів семінаристи мали право без іспитів вступити на історико-філологічні факультети університетів. Тобто рівень освіти 4-х класів семінарії дорівнював світській середній освіті. Учні семінарій поділялися на спеціалізовані класи за рівнем знань та здібностями.

Станом на 1750 р., на Лівобережній Україні діяли Київська духовна академія, Чернігівський і Харківський колегіуми та дві семінарії – Переяславська та Полтавська. Останні за обсягом викладання дорівнювали середньовічним університетам [1, с.9].

Школи засновувалися представниками церковної влади. З приходом до влади Катерини II розпочалася повна руйнація українського православ'я, а водночас і відрив навчального процесу в Києво-Могилянській академії від рідного ґрунту, національних потреб українського народу. В інструкції графу П. Румянцеву, призначеному 1764 року правителем Малоросії, імператриця радила звернути особливу увагу на Київську академію.

Під час царювання Катерини II відкрилися вісім нових семінарій, а загальна їхня кількість досягла двадцяти шести. У них навчалася приблизно шість тисяч учнів. Перше місце серед навчальних закладів все ще займала академія у Києві [2, с. 548].

Упродовж всього вісімнадцятого століття Синод ставив в обов'язок єпархіальним

© Рига Данило В'ячеславович – молодший науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

архієреям самим підшукувати учителів для єпархіальних семінарій, бо ж, згідно з Духовним Регламентом, й самі духовні школи вважались школами при архієрейських домах. Єпархіальні архієреї мали дбати про утворення цих навчальних закладів, провадження їх на місцеві засоби. Синод же наглядав, щоб школи відкривались, погрожуючи архієреям штрафами за недбалство в ділянці освіти дітей духовенства і підготовки кандидатів священства в єпархії. Стан духовної освіти в тій чи іншій єпархії залежав великою мірою від особи єпархіального архієрея.

Історія Новгород-Сіверської духовної семінарії фактично починається від найстарішого Переяславського духовного училища-семінарії. У ній навчалися діти духовенства, козацької старшини, різночинців. Характерно, що з 1737 р. архієрейські школи стали перетворюватись у духовні семінарії [4, с. 98]. Подібна у Переяславі була однією з перших. Засновано її було у 1738 році Арсенієм Берло, єпископом Переяславським [5, с.424]. Саме з неї переведено більшу частину учнів та викладачів у нововідкриту духовну семінарію у Новгороді-Сіверському.

Монастир і архієрейський будинок не могли утримувати школи винятково на свої кошти, тож Арсеній Берло вирішив долучити до цієї справи церкви і духівництво єпархії. Цікаво, що за перші 60 років існування семінарії немає жодного списку учнів. Було відкрито шість класів – фара, інфима, граматика, синтаксема, поетика і риторика. До складу нижчих класів увійшли діти духівництва, які навчались вдома, а до старших ті, які пройшли вже нижчі класи Київської академії [6, с.426-427]. На посаді префектів Переяславської семінарії за час існування Переяславської єпархії було всього лише 4-5 монахів. Але з них вийшов такий видатний діяч, як ігумен Мотронинського монастиря (1753-1768 рр.), а потім деякий час – Переяславського Михайлівського монастиря (1768-1771 рр.) Мелхиседек Значко-Яворський [7, с.56].

У 1776 р. єпископ Іларіон, вступивши на посаду управителя Переяславською єпархією, констатував незадовільний стан своєї єпархії. Це трапилося внаслідок посилення унії на правому березі Дніпра. 12 вересня 1776 року єпископ Іларіон виступив з цього приводу у Синоді. Після переговорів з Київським митрополитом Г. Кременецьким синод знайшов можливим перерахувати у Переяславську єпархію з єпархії Київської 126 церков, у тому числі 109 з Миргородського полку і 17 з Лубенського полку, а також один чоловічий монастир у Сорочинцях [8, с.18]

До повного курсу семінарії на той час не вистачало філософського і богословського класів. Вони були відкриті у 1781 році вже при Іларіоні, майбутньому єпископі Новгород-Сіверському. Донесення Іларіона у Синод від 7 листопада 1782 р. підтверджує факт відкриття богословського класу в семінарії. Відбулося це у 1781 році.

У першій половині вересня 1781 р. єпископ Іларіон, «усматривая обстоятельства нужные для учеников семинарии и пользу, к лучшему для епархии благосостоянию, учредил быть богословскому учению, к преподаванию коего определил префекта семинарии, философии учителя, заграничного Мошногорського монастиря ігумена В. Шишацкого, ведая довольно по разуму его к тому благонадежна и способна». Таким чином, у 1781 р. Переяславська семінарія обзавелась своїм вищим – богословським класом, завдяки чому духовенство Переяславської єпархії отримало можливість отримати закінчену богословську освіту при єпархії [9, с.81].

Зважаючи на потреби у будівництві нових приміщень, Іларіон просив у Синоду 600 руб. на будівництво приміщення, скоріше всього для одного класу – богословського, і ще 400 рублів на будівництво нової будівлі для бурси замість старої [10, с.240-241].

Після отримання дозволу Іларіон приступив до виконання будівництва [11, с.82].

У 1783 р. єпископ Іларіон добудував до будинку семінарії одну кам'яну школу, мабуть, приміщення для класу богослов'я, а також збудував дерев'яний будинок для бурси [12, с.239]. Виховна справа лежала у Переяславській семінарії на префекті, а при відкритті класів філософії і богослов'я і на ректорі семінарії. Учні жили у квартирах і будинках міщан.

Доглядати за учнями були назначені цензори [13, с.434]. Інспектори слідували за виконанням ними уроків. Учні ходили в жупанах, з шовковими поясами. Життя в

бурсі було досить складне. М'яса учні ніколи не бачили за своїми столами, сніданків не було. Вони носили грубий одяг, улітку одягались у сюртуки, а взимку носили шинелі з сукна [14, с.440].

На кінець існування Переяславської єпархії у 1785 році у ній було 340 церков, 34109 приходських дворів і православного населення нараховувалось 225800 чоловіків і 218149 жінок [15, с.19]. Після закриття Переяславської єпархії всі церкви лівобережної частини Переяславської єпархії увійшли в єпархію Київську. Крім згаданого закриття, як відомо, у 1782 році також була скасована Малоросійська колегія, а у 1783 р. ліквідовані козацькі полки [16, с.97].

Із закриттям самостійної Переяславської єпархії у 1785 р. частина педагогічного персоналу і учнів Переяславської семінарії була переведена в нововідкриту Новгород-Сіверську семінарію. Клас філософії та богослов'я перенесено з Переяслава до Новгород-Сіверського, у першому залишилися всі інші класи, що утворили малу семінарію або просемінарію як філію Київської академії.

Від 1785 р. Переяславська просемінарія діставала щорічно від Київської семінарії 500 крб. А після закриття семінарії у Новгороді-Сіверському у 1797 р. Переяславська семінарія стала самостійною школою і почала отримувати 4500 крб. [18, с. 439-440].

Підбір учителів залежав від єпископа Новгород-Сіверського Іларіона. Він просив дозволити Святішому Синоду «взять мене в нову мою Новгородско-Северскую єпархию для заведення семинарии годных человек из монашествующих. Теперь смею донести, что нужны мне люди для открытия семинарии и учреждения консистории: Ректор семинарии Михайловского Переясловского монастыря игумен Ваарлаам, Префект семинарии Архидиакон Платон, да еще для должности иеромонаха Христофор. Сих трех человек определить прошу ваше святейшество. Прошу рассмотреть вашему святейшеству мою просьбу ожидаю решения» [19, арк.10].

Іларіон отримав указ та рапортував таким чином: «Указ Касательно взять в учреждаемой новгородско-северскую єпархию, из монашествующих и других для архиерейского служения нужных мне людей получен, о чем святейшему правительствующему синоду почтенно рапортую» [20, арк.23].

Духовна семінарія була відкрита у вересні 1785 року. Сюди, як уже зазначалося, перевели частину учнів і викладачів Переяславської духовної семінарії, а також Київської академії [21, с.378-379].

Згідно з указом, духовна консисторія мала: «1) для бедных нищетных означить дом для жилища и потребное к содержанию; 2) для школ означено каменное строение, палаты, яко весьма для сего благопристойные, кои оправлены и очищены для сего уже по велению его преосвященства» [22, арк.413.].

Цей документ підтверджував, що відтепер при єпархії починає діяти семінарія. Одне з головних питань, яке постало відразу, було питання виділення коштів на її утримання. Передбачалося, що семінарія утримуватиметься з єпархіальних доходів. Тобто переважно з надходжень від монастирів та церков.

Семінарія була заснована з ініціативи передусім Іларіона та інших церковних і культурних діячів другої половини XVIII ст. При формуванні керівного та викладацького складу Новгород-Сіверської семінарії дотримані принципи, які мали місце і у кадровій політиці інших навчальних закладів імперії відповідного рівня: ректором призначався уповноважений консисторії (або навпаки, ректор ставав таким), а викладачі представлені духовними особами.

Новгород-Сіверська семінарія поряд з Чернігівською семінарією та Києво-Могилянською академією була однією з визначних осередків просвіти і культури у кінці XVIII століття на Новгород-Сіверській землі.

Цікаво, що діяла семінарія у Спаському монастирі, де мешкав також і єпископ.

До Новгород-Сіверського було перенесено вищі класи Переяславської семінарії разом з її ректором В. Шишацьким та префектом П. Романовським. Новгород-Сіверська консисторія, згідно з указом Катерини II, розпорядилася духовному правлінню таким чином: «Всем церквам имеющимся и священно и церковно служителям, прислать в консисторию ведомость з детьми – кто именно при них церквах находятся» [23, арк.71].

Єпископ Іларіон особисто піклувався питанням грошового забезпечення семінарії. Практично відразу після її відкриття відбулися суттєві зміни у справі економічного забезпечення навчального закладу. До 1786 р. семінарія утримувалася за рахунок прибутків монастирів, а також відсотків від довічних грошових пожертв з боку благодійників. За указом від 10 квітня 1786 року церковні й монастирські маєтності і монастирі тодішніх єпархій Лівобережної України – Київської, Чернігівської, Новгород-Сіверської, підлягали секуляризації. Усі маєтності було відібрано до державної казни. Укази, щоправда, впроваджували в життя поступово, щоб не було протидії від консервативного духовенства [25, С.8-9].

Для семінарії було надане державне утримання в розмірі 2000 руб. на рік [26, арк.2.].

Цікаво, що для Чернігівської семінарії виділялися відповідно теж 2000 руб. Єпископам Новгород-Сіверському та Чернігівському призначили річну платню в розмірі 5900 руб. кожному, куди входило також утримання єпископських резиденцій та єпархіальної адміністрації. Врешті-решт, кожному монастиреві, який планувалося зберегти, виділялися фонди згідно з його офіційним статусом і числом членів. У цей час кожна школа залежала від свого місцевого архієрея, який дбав про її матеріальне становище, забезпечення науковими силами та справу освіти й виховання учнів. Через те кожна семінарія мала багато свого індивідуального. Одноманітний характер їм надається тільки в самому кінці XVIII ст., коли шкільну справу бере до своїх рук російський Синод. Головним джерелом для їхнього утримання були монастирські маєтки (тому вони й містилися в монастирях), прибутки з яких були не завжди однакові. Тому-то відібрання земельних маєтків від українських монастирів, проведене Катериною II в 1786 р., було сильним ударом по наших навчальних закладах. Правда, російський уряд призначив саме тоді певну суму на утримання кожного з них, але ж ті державні кошти не могли замінити попередніх матеріальних ресурсів.

Централістична політика Катерини II знищила народну, нижчу школу на Лівобережній Україні. Процес подальшого підпорядкування Української Церкви після приєднання її до Московського патріархату у 1686 р. все більше залежав від діяльності Святійшого Синоду, який дедалі більше втручався в церковне життя України. Загальний характер його наказів стосовно духовно-просвітницької діяльності мав на меті поширення системи духовної освіти російського зразка.

Характерно, що школи нижче семінарій були названі Катериною II повітовими училищами і зовсім не забезпечувалися державою. Архієреї і духовенство утримували їх своїми домашніми коштами. Крім цього, в одних семінаріях шкільний курс виконувався 8 років, в інших 13.

Під час закладання семінарії у Новгороді-Сіверському впроваджувалися досвід і кращі традиції вищого навчального закладу Києво-Могилянської академії. Переважна частина викладачів, які отримали освіту в КМА, відзначалася глибокими знаннями, широким світоглядом та науковими здібностями. Про це, зокрема, свідчать як відгуки сучасників, так і сьогоденний аналіз їхньої наукової діяльності. Можна зробити висновок, що викладачі у Новгороді-Сіверському впроваджували кращі традиції освіти того часу під час викладання предметів та організації навчального процесу.

Організаційна структура Новгород-Сіверської семінарії також відповідала канонам освіти тогочасного суспільства. На чолі навчального закладу стояв ректор, який зосереджував управління всіма справами. Його призначав сам преосвященний Іларіон, він обирав його з викладачів. Ректор мав широкі права, йому належала верховна влада в семінарії. Він затверджував навчальні плани і звіти викладачів. В обов'язки ректора входило двічі на тиждень інспектувати лекції викладачів. Керівник семінарії, як правило, на той час завідував кафедрою богослов'я. Ректорами у різні роки були: 1 – ігумен Варлам Шишацький. (1785 – 1787 рр.); 2 – Платон Романовський (1787 – 1796 рр.); 3 – ігумен Ієронім Загоровський (1796 – 1797 рр.).

Другою особою після ректора, його першим помічником був префект, який також призначався єпископом Іларіоном з відома Синоду. Префект забезпечував навчальний процес, відвідував лекції, спостерігав за поведінкою студентів та піклувався про

їхнє матеріальне утримання. Він же очолював суд, який розбирав конфлікти між викладачами й учнями.

Третьою особою був супер-інтендант, який обирався із викладачів. У його обов'язки входило наглядати за бурсою, де жили студенти. Кращі викладачі приділяли велику увагу вихованню студентів, зокрема турбувалися, щоб учні відвідували бібліотеку тощо. Були також помічники викладачів – учні старших курсів: магістри, інспектори. Переважна частина студентів мала всі підстави іменувати себе «злиденною братією».

Навчальний рік у Новгород-Сіверській семінарії розпочинався 1 вересня і закінчувався у перших числах липня. Але новоприбулих зараховували до освітнього закладу протягом усього навчального року. Характерно, що в семінарії не було вікових обмежень. Наприклад, у молодших класах граматики навчалися студенти віком від 11 до 21 року. Щоб вступити до семінарії, потрібно було спочатку пройти співбесіду в префекта. Потім викладач записував новоприбулого до реєстру, в якому він відмічав, хто з учнів якого стану, коли і звідки прибув, скільки йому років. У кінці навчального року викладачі предметів давали свої висновки про успіхи кожного зі студентів. Це фіксувалось у відомостях.

Викладачі семінарії творчо використовували досягнення зарубіжної наукової думки й шкільної практики.

При обранні викладачів, а також при переведенні їх на вищу посаду, перевага надавалася тим, хто, крім педагогічних і наукових здібностей, відзначився ще й глибокими особистими якостями. Викладачів для семінарії зазвичай обирали ректор і префект, часто в цьому брав участь кафедральний намісник. Цей процес обрання зазвичай відбувався в серпні, напередодні нового навчального року.

Подібно до інших навчальних закладів Новгород-Сіверська семінарія мала чітку структуру поділу на окремі класи з певним обсягом предметів, що в них викладались, і певною системою управління. Ця структура була незмінною протягом усього існування семінарії.

На початку діяльності семінарії у ній існували 4 класи – нижчий клас граматики, вищий клас граматики, клас риторики, клас поезики. Як уже було сказано, до Новгород-Сіверської семінарії було переведено частину учнів і викладачів Переяславської духовної семінарії, а також Київської академії. Єпархіальна семінарія займала третій ступінь духовної освіти. Навчання у ній тривало 6 років: перші чотири роки вивчалися загальноосвітні предмети, два останні – богословські. Рівень освіти 4-х класів семінарії дорівнював світській середній освіті. Учні семінарії поділяли на спеціалізовані класи за рівнем знань та здібностями.

Станом на 1790 р. у духовній семінарії навчалось понад 470 учнів, діяли класи граматики, пітики, риторики, філософії, богослов'я. Поступово розширювалося коло і обсяг предметів. Поряд з традиційними латиною, поезикою, риторикою, філософією викладалися грецька мова, німецька та французька мови, а також математика, геометрія, географія, музика, образотворче мистецтво. За змістом навчальних програм семінарія була загальноосвітнім навчальним закладом [27, с. 542.]. На сьогодні викликає цікавість життя та побут студентів духовної семінарії у Новгороді-Сіверському.

Потрібно сказати, що навчались у семінарії діти священнослужителів з різних міст та містечок Новгород-Сіверської єпархії. Списки студентів свідчать про те, що тут майже не було такого міста чи села, звідки б не посилали дітей здобувати знання.

1790-1797 рр. можна вважати добою розквіту семінарії у Новгороді-Сіверському. Немає ніякого сумніву, що видатні діячі єпархії брали активну участь у здійсненні головної мети – організації і влаштування діяльності української духовної школи.

Головною заслугою єпископа Іларіона у справі створення семінарії було те, що він зумів надати цій школі масштаби церковно-освітнього та духовного центру регіону.

Здобувати освіту студентам семінарії доводилось у скрутних матеріальних умовах. Виняток становили вихідці з багатих родин. Більша частина студентів жила у тяжких умовах. Керівництво намагалось певною мірою полегшити їхнє становище.

Частину студентів семінарія забезпечувала гуртожитком-бурсою, що призначався переважно для найбідніших вихованців, круглих сиріт і таких, які не мали з дитинства батьків. Бурса була завжди переповнена і не могла вмістити всіх бажаючих. Тому були випадки, коли студенти залишали семінарію з різних причин. Найчастіше це були страшна нужда, що гнала їх у пошуках шматка хліба, а також хвороби, сімейні обставини. Багато студентів семінарії вступало до медичних закладів.

Після закінчення повного курсу навчання або старшого класу студенти отримували атестат, підписаний ректором чи префектом з печаткою семінарії. Атестати являли собою просте свідоцтво про освітній ценз, без зазначення успіхів у навчанні. Здобувати учням семінарії освіту доводилося в скрутних матеріальних умовах.

Документи засвідчують, що було чимало звернень до Іларіона-єпископа Новгород-Сіверського і Глухівського, від учнів семінарії, як правило, про матеріальну допомогу. Сини померлого церковного диякона Федір та Андрій зверталися до єпископа Іларіона таким чином: «Просим обратить внимание на наше сиротство и недостачу и просим с этого прихода давать нам, что-то с доходов его. Рабы ваши Федор и Андрей» [28, арк.7.].

Учень риторики Захарій Рожковський звертався з проханням звільнення з семінарії. Він пояснював, що «дальнейшие обучение продолжать не имею желания, а желаю обучатся медицинской науке. Для этого вашего преосвященства прошу меня уволить. Ученик риторики Захарий Рожковский 1786 р. декабрь 23 числа» [29, арк.205].

Як правило, єпископ Іларіон доручав ректору семінарії чи його помічникам допомагати студентам семінарії, зважаючи на їхні обставини життя. Представляють інтерес документи про діяльність семінарії. До єпископа Іларіона надійшло багато донесень від священників щодо переведення, звільнення з семінарії їхніх синів. Священик Іаков Захаркевський, наприклад, звертався таким чином: «Имею я двух сыновей, старший Яким обучался два года риторики. Николай дома грамоте обучался, и сколько я не старался, чтоб, обучая их в семинарии, привести до степени совершенства, но по причине болезни, до окончания обучения в семинарии быть не может, а от второго успеха совершенно не ожидаю. Покорнейше прошу ваше преосвященство моих двух сыновей не способных быть в семинарии навсегда уволить. села Андрекович священник Иаков Захаркевский» [30, арк.29].

Викликають інтерес атестати, які видавалися учням семінарії. Цікаво, що частину з них учні мали змогу отримати, не закінчивши повний курс навчання.

Як приклад – атестат учня Новгород-Сіверської семінарії Авраама Доброгаєва. Документ свідчить, що він був учнем школи риторики. Священик Лук'ян Доброгаєв просив звільнити свого сина Авраама Доброгаєва від навчання у семінарії з атестатом на статську службу. Зміст останнього такий: «Семинарии префект архидьякон Платон засвидетельствовал что он Доброгаев обучался в одной семинарии риторике год вел себя честно и добропорядочно и ни в каких штрафах не был в засвидетельствовании духовной Новгород-Северской дикастерии ему Доброгаеву аттестат за надлежащею подписью и печатью дан 1786 года октября дня 3» [31, арк.130.].

Атестати отримували також учні, які бажали продовжити навчання у інших навчальних закладах.

За час свого існування семінарія продовжувала продукувати талановитих вихованців. Головною заслугою єпископа Новгород-Сіверського і Глухівського Іларіона у справі створення духовної семінарії було те, що він зумів надати їй масштаби церковно-освітнього та духовного центру на півночі України. Впродовж 12 років була сформована модель духовної освіти, яка надавала ґрунтовну підготовку в галузі богослов'я. Це позитивно впливало на рівень духовної освіти у регіоні.

Потрібно відмітити, що на навчальний процес негативно впливала імперська політика в освітній галузі. За роки правління Катерини II значно посилювалися великодержавницькі позиції в керівництві шкільною справою. Російський царизм ні за яких умов не хотів сприяти відродженню національної освіти [32, с.96].

Отже, станом на початок 90-х рр. XVIII ст. на півночі України діяла навчальна установа, сформована у контексті загальноросійської політики у сфері освіти, яка, у

свою чергу, не може розглядатись, як незалежна від державного регулювання.

Прихід до влади Павла I і пов'язана з цим зміна пріоритетів державної політики обумовили низку трансформацій церковно-територіального устрою, призвели не лише до змін територіальних меж компетенції південноукраїнської єпархіальної влади, але і стали наступним кроком нівелювання специфіки краю.

У 1797 році за розпорядженням царя та церковної влади діяльність Новгород-Сіверської єпархії та, звичайно ж, духовної семінарії була припинена.

Новгород-Сіверська семінарія за 12 років своєї діяльності перетворилась у своєрідний освітянський осередок. У ньому формувалася нова генерація, передові кадри провідної української верстви суспільства.

1. Дорошенко Д. Нарис історії України. – К.: Глобус, 1994. – Т.2. – 351 с.
2. Карташев А. История Русской Церкви. – М.: Терра, 2000. – Т. 2. – 782 с.
3. Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I. – М., 1880. – 186 с.
4. Медвідь Л. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. – К., 2003. – 335 с.
5. Левицкий П. Прошлое Переясловской семинарии // Киевская старина. – Часть неофициальная. – 1889. – №2. – С.424.
6. Левицкий П. Прошлое Переясловской семинарии // Киевская старина. – Часть неофициальная. – 1889. – №2. – С.434.
7. Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I. – М., 1880. – 186 с.
8. Пархоменко В. Очерки истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733 – 1785) в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени. – Полтава, 1910. – 186 с.
9. Пархоменко В. Очерки истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733 – 1785) в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени. – Полтава, 1910. – 186 с.
10. Пархоменко В. Из истории образования на Украине // Киевская старина 1906.– № 9. – С.240-241.
11. Пархоменко В. Очерки истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733 – 1785) в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени. – Полтава, 1910. – 186 с.
12. Пархоменко В. Из истории образования на Украине // Киевская старина 1906.– № 9. – С.240-241.
13. Левицкий П. Прошлое Переясловской семинарии // Киевская старина. – Часть неофициальная. – 1889. – №2. – С.434.
14. Там само. – С.440.
15. Пархоменко В. Очерки истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733 – 1785) в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени. – Полтава, 1910. – 186 с.
16. Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I. – М., 1880. – 186 с.
17. Пархоменко В. Очерки истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733 – 1785) в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени. – Полтава, 1910. – 186 с.
18. Пархоменко В. Из истории образования на Украине // Киевская старина 1906.– № 9. – С.240-241.
19. Російський державний історичний архів, ф.679, оп.66, спр.208, Арк.10.
20. Російський державний історичний архів, ф.679, оп.66, спр.208, Арк.23.
21. Никодим. Епископы Черниговские и Новгород-Северские. 18 в. // Черниговские губернские ведомости (Часть неофициальная). – 1855. – №44. – С.378-379.
22. Держархів Чернігівської області, ф.712, оп.3, спр.18. Арк.413.

23. Держархів Чернігівської області, ф.712, оп.1, спр.245. Арк.71.
24. Держархів Чернігівської області, ф.712, оп.1, спр.245. Арк.44.
25. Пархоменко В. Очерки истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733 – 1785) в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени. – Полтава, 1910. – 186 с.
26. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Ф. І. Збірка О. Лазаревського, спр. 63.411, Арк.2.
27. Чернігівщина Енциклопедичний довідник. – К.: УРЕ, 1990. – 1006 с.
28. Держархів Чернігівської області, ф.712, оп.3, спр.18, Арк.7.
29. Держархів Чернігівської області, ф.712, оп.3, спр.18, Арк.205.
30. Держархів Чернігівської області, ф.712, оп.3, спр.18, Арк.29.
31. Держархів Чернігівської області, ф.712, оп.3, спр.18, Арк.130.
32. Медвідь Л. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. – К., 2003. – 335 с.

Рига Д. В. К вопросу об учебно-воспитательном процессе и быте учеников духовной семинарии в Новгороде-Северском (1785-1797 гг.)

В статье говорится об учебно-воспитательном процессе и быте учеников духовной семинарии в Новгороде-Северском (1785-1797 гг.) Анализируются вопросы реформ в области духовного образования в указанный период.

Ключевые слова: Новгород-Северская семинария, быт учеников, духовное образование.

Riga D. V. On the educational process and student life of the seminary in Novgorod-Seversky (1785-1797 gg.)

The article deals with the educational process and student life of the seminary in Novgorod-Seversky (1785-1797 gg.) The problems of reforms in the field of religious education at his appointed time.

Keywords: Novgorod-Seversky seminary student life, spiritual education.

